

Бейсенов Б.Қ.¹, Досмагамбетова Д.Д.², Игисенова А.Р.³

¹Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының жанындағы
Республикалық имамдардың білімін жетілдіру ислам институты,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: otrar68@mail.ru

²Бейбітшілік және келісім музейі, Қазақстан, Нұр Сұлтан қ.

³Алматы техникалық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

**ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҚЫТАЙДАҒЫ
МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ДІН ҚАТЫНАСЫ**

Мақалада Қытайдағы мемлекет және дін қатынасы қарастырылады. ҚХР діни жағдайдың ерекшеліктері мен бүгінгі хал-ахуалы сипатталады. Қытайда буддизм, даосизм, конфуциандық, христиандық, ислам діндеріне рұқсат етілген, жалпыұлттық діни қауымдары ретінде қытай будда қоғамы, қытай дао қоғамы, қытай ислам қоғамы, қытай католик патриоттық қауымдастығы, қытай христиан патриоттық қозғалыс комитеті, қытай христиан қоғамы, қытай католик епископ колледжі өз жарғыларына сай басшылары мен басшы органың сайлау құқығына ие болып қызмет жасайды. Қытайда 70 діни оқу орындары: Нанкин христиан діни академиясы, Қытай ислам институты, дао институты, будда институты, Қытай католик теософиялық академиясы және т.б. СҰАР және тибеттегі діни жағдайдың қыр-сыры зерделеніп, қытай билігінің дін саласын реттеу және қадағалау бағытындағы жұмыстары пайымдалады. Қытай билігі дін саласын басқару мен қадағалаудың түрлі теориялық негіздерін іздеуде. ҚХР коммунистік идеологиясы және атеистік қағидат елдегі діндерді социалистік қоғамға сәйкестендіруге және жастар дүниетанымына коммунистік құндылықтарды сіңіруге назар аударады. ҚХР сепаратизм, экстремизм, терроризммен күрес мақсатында діни қауымдарды қадағалау мен діни өмір салттық қызмет аясын шектеу жұмысын жетілдіре түседі. Дін саласы мен діни қызметті реттеудің қытайлық моделі қазіргі технологияларды қолданумен ерекшеленеді. Зерттеуде салыстырмалы талдау әдісі, жүйелі талдау қағидаты, тарихилық пен логикалықтың бірлігі әдістері қолданылады.

Түйін сөздер: Қытай, мемлекет, дін, атеизм, қытайландыру, СҰАР, ислам, тибет.

Beysenov B.K.¹, Dosmagambetova D.Zh.², Igisenova A.R.³

¹Republic Islamic Institute for Advanced Training of Imams at the Spiritual Administration of Muslims of Kazakhstan, Kazakhstan, Almaty, e-mail: otrar68@mail.ru

²Museum of Peace and Accord, Kazakhstan, Nur-Sultan

³Almaty Technical University, Kazakhstan, Almaty

**The problem of interaction between
the state and religion in modern China**

The article examines and in a historical aspect analyzes the situation of religion in China. In China, religious activities such as Taoism, Confucianism, Christianity and Islam, as well as the Chinese Buddhist society, the Chinese Taoist society, the Chinese Catholic community, the Chinese Christian community, the Chinese committee of the patriotic movement of Christians, the Chinese Catholic bishop's college as a nationwide religious community, are allowed with their attitudes are vested with the right to choose their governing body and leader. There are about 70 religious educational institutions in China, in particular, such as the Nanjing Christian Religious Academy, the Islamic Institute of China, the Tao Institute, the Buddha Institute, the Chinese Catholic Theosophical Academy, etc. Geopolitical changes and globalization processes taking place in the modern world affect the tasks of the state authorities of the PRC in the religious sphere. The purpose of this study is to analyze the Chinese model of religious activity regulation. The article considers the features of politics in the sphere of religion, as well as the religious situation in China. The religious situation in Tibet, Xinjiang Uygur Autonomous Region is shown. The dynamics of religiosity is given, the emphasis is on changing state policy in the field of religion, creating a regulatory framework for the regulation of state-church relations in China. The article used such methods as the unity of historical and logical, concrete historical approach, methods of comparative and system analysis.

Key words: China, state, religion, CUAD, atheism, orthodoxy, Tibet, islam.

Бейсенов Б.К.¹, Досмагамбетова Д.Д.², Игисенова А.Р.³

¹Республиканский исламский институт повышения квалификации имамов при Духовном управлении мусульман Казахстана, Казахстан, г. Алматы, e-mail: otrar68@mail.ru

²Музей мира и согласия, Казахстан, г. Нур-Султан

³Алматинский технологический университет, Казахстан, г. Алматы

Проблема взаимодействия государства и религии в современном Китае

В статье рассматривается и в историческом аспекте анализируется положение религии в КНР. В Китае разрешено деятельность таких религиозных образований как даосизм, конфуцианство, христианство и ислам, также китайское общество будды, китайское общество даосцев, китайское сообщество католиков, китайское общество христиан, китайский комитет патриотического движения христиан, китайский католический колледж епископов в качестве общенационального религиозного сообщества в соответствии со своими установками наделены правами выбирать свой руководящий орган и руководителя. В Китае функционируют порядка 70 религиозных учебных заведений, в частности такие как Нанкинская христианская религиозная академия, Исламский институт Китая, Институт дао, Институт будды, Китайская католическая теософская академия и т.д. Геополитические перемены и глобализационные процессы, происходящие в современном мире влияют на задачи государственных органов КНР в религиозной сфере. Целью данного исследования является анализ китайской модели регулирования религиозной деятельности. Рассмотрены особенности политики в сфере религии, а также религиозная ситуация в КНР. Показана религиозная ситуация в Тибете, Синьцзян-Уйгурском автономном районе. Приведена динамика религиозности, акцент сделан на изменение государственной политики в сфере религии, создании нормативно-правовой базы для регулирования государственно-церковных отношений в КНР. В статье использованы такие методы как единство исторического и логического, конкретно-исторический подход, методы сравнительного и системного анализа.

Ключевые слова: Китай, государство, религия, атеизм, китаизация, СУАР, ислам, тибет.

Кіріспе

Дінтанушы мамандарды даярлауда әлемдік және дәстүрлі ұлттық діндердің адамзат өркениеті және халықаралық қатынастарда алатын орны мен атқарар рөлін, діндердің қоғамдық өмірге тигізер ықпал әсерін, мемлекет және дін, дін және саясат қарым-қатынасын ғылыми талдау маңызды. Әлем елдерінің дін саласындағы мемлекеттік саясаттың мақсаты мен міндеттерін, ерекшеліктері мен ұстанымдық қағидаларын болашақ дін саласындағы мемлекеттік қызметшінің санасы мен аналитикалық ойлауы мен әдептік мінез-құлқына рационалды түрде сіңіру жауапкершілікпен атқарылуы тиіс.

Қазір таңда дінтану ғылымы үшін көрші елдердегі діни ахуалды, мемлекет және дін қатынасын зерттеу маңызды. Бүгінгі өзгермелі заманда көрші елдердегі саяси-әлеуметтік, экономикалық және мәдени үдерістерді талдап зерделеудің маңызды екендігі даусыз. ҚХР елімізге іргелес көрші, әрі стратегиялық әріптес. Соңғы жылдары қытай халықаралық сахнадағы белді ойыншыдан жаһандық процестердің күн тәртібін айқындаушы көшбасшыға айналды. Қытайдың дін саласын реттеу мен қадағалау механизмдерін зерделеу аймақтағы діни ахуалға ықпал ететін факторлардың қыр-сырын, сипатын

түсінуге мүмкіндік береді. Қазақстан мен ҚХР Шанхай ынтымақтастық ұйымының мүшелері және Жібек жолы және бір белдеу мен бір жол мегажобасына қатысушы елдер. Сонымен қатар, Шанхай ынтымақтастық ұйымының 2001 жылы құрылған аймақтық антитеррорлық құрылымы – қытайлық биліктің үш зұлымдық-терроризм, сепаратизм, экстремизмге қарсы күрес мақсатында құрылды. Аймақтық антитеррорлық құрылымының (ААТҚ) орталығы – Бішкекте, атқару комитеті – Ташкентте орналасқан. ААТҚ қызметі мен міндеттері: ұйым мүшелерінің күзіретті орындарымен қатынасқа қолдау көрсету, терроризм және экстремизмге қарсы күрес бойынша оперативтік – іздеу және басқа да іс-шараларды даярлау, терроризм және экстремизм, сепаратизмге қарсы күрес бойынша халықаралық-құқықтық құжаттарды даярлауға қатысу, ААТҚ мүшелерінен түскен ақпаратты жинау және талдау, жаһандық сын-қатерлерге жауап берудің тиімді жүйесін қалыптастыруға қатысу, терроризм және экстремизм, сепаратизмге қарсы күрес бойынша конференция, семинар өткізу және тәжірибе алмасу. 2018 жылы ақпанда елбасымыз Қытайдың CCTV телеарнасымен сұхбатында қытай елінің терроризм, экстремизм, сепаратизм сынды үш қатерге қарсы күресін қолдаймыз және бірге жұмыс жасаймыз деп атап көрсетті.

Негізгі бөлім

1949 жылы құрылған ҚХР коммунистік идеологияны ұстанатын ел. Ел халқының 5% – христиан, 1-2% – мұсылман. Gallup international аналитикалық орталығының 2008, 2009 және 2015 жылдары жүргізген сауалнамасы бойынша қытай халқының 7% – дінге сенеді.

Ел аумағында буддизм, даосизм, конфуциандық, христиандық, ислам діндеріне рұқсат етілген. ҚХР жалпыұлттық діни қауымдар: қытай будда қоғамы, қытай дао қоғамы, қытай ислам қоғамы, қытай католик патриоттық қауымдастығы, қытай христиан патриоттық қозғалыс комитеті, қытай христиан қоғамы, қытай католик епископ колледжі өз жарғыларына сай басшылары мен басшы органының сайлау құқығына ие. Елдегі діни оқу орындар саны – 70-тен асқан. Атап айтсақ, Нанкин христиан діни академиясы, Қытай ислам институты, дао институты, будда институты, Қытай католик теософиялық академиясы және т.б.

2017 жылы шілдеде Қытай коммунистік партиясының орталық комитетінің ресми баспасөз органы «Цюши» журналында партия мүшелерін діннен бас тартуға шақырды. ҚКП мүшелері өз ұстанымында маркшіл-атеист және партия ережесіне бағынуы, әрі коммунистік идеологияны ұстануы тиіс және партия мүшелеріне діннен құндылық тірек іздеуге тыйым салынады. ҚКП мүшелері – 88,7 миллион. ҚКП XIX съезінде Си Цзиньпин идеологиялық жұмыс бойынша жауапкершілікті арттыру жүйесін құруымыз қажет деп көрсетті [1]. Ресми билік дінді жария ұстану ҚКП бірлігіне нұқсан келтіреді және аймақтарда сепаратистік көңіл-күйді оятады деп санайды. Елдегі діндарлар өз сенімдерінен елдің өркендеуі және әлеуметтік үйлесімге шақыратын ілімді іздеуі тиіс. Елдегі дінді ұстану партия белгілеген шектеулі тұрғыда іске асады. ҚХР мемлекет пен дін қатынасын бірнеше кезеңдерге бөліп қарастырған жөн. Мәдени төңкеріс кезеңінде дін саласын партиялық-мемлекеттік реттеу; 1977-1983 реформалық өзгерістер уақытындағы дін саласын реттеу тетіктерін жетілдіру және шет елдік миссионерлер қызметіне тыйым салу; 1984-1990 жылдардағы дін саласындағы мемлекеттік саясаттың үрдістері; 1990-2003, 2003-2012, 2013-2017 жылдар аралығындағы мемлекет пен дін қатынасының реттеу мен қадағалауға қатысты Қытай коммунистік партиясының ұстанымдары.

Мәдени төңкеріс уақытында дін феодалдық құрылыстың сарқыншағы ретінде қарастырылып,

дінді әкімшілік-әміршілік жолмен жою әрекеті жасалды. Бұл саясаттың салдары дін қоғамдық өмірден шеттетіліп, әрбір адамның жеке өмірлік ұстанымына қарай ауысуымен ерекшеленді. Қытай билігінің дін саласындағы жүйелі саясатының нәтижесінде діндарлықты сыртқа жария көрсетпей іштей сенім негізінде жасырын ұстану мәдениеті қалыптасты. Социалистік қоғам өміріндегі діннің орны туралы саралайтын болсақ, қытайлық солшыл бағыттағы қайраткерлер дін қытай қоғамының жаңғыруына кедергі келтіреді, сондықтан дінді адам мен қоғам өмірінен аластау қажет деп тұжырым жасалды. Реформалық өзгерістерге сәйкес дін саласын реттеудің заманауи құқықтық және әкімшілік қырлары жетілдірілді. Модернизацияның алғашқы жылдарында реформаның бағыт-бағдарына жауап беретін діни саясаттың жаңа курсына қатысты біртұтас позиция айқындалмады. ҚХР билігі салиқалы және тұрақты ішкі діни ахуал халықаралық қатынастағы елдің имиджімен байланысты екендігін түсінді. Ең алдымен шет елдік инвесторларды тарту үшін елдегі діни және атеистік топты ымыраға келтіру іске асырылды. Діннің қоғам тұрақтылығы мен мемлекеттің қауіпсіздігін сақтаудағы рөліне қатысты түрлі тараптар оң түсіністікке қол жеткізді. Дэн Сяопиннің реформалық және ашықтық бастамасы қоғам өміріндегі діннің қызметін ғылыми зерттеуге жол ашты. Қытай қоғамын модернизациялау жағдайында 1977 жылы жұмысы қайта жанданған әлемдік діндерді зерттеу орталығы елдегі діни ахуалды талдамалық зерттеумен айналысты. 1978 жылы атеистік ұстанымды мемлекеттік мүддеге орай негіздейтін қытай атеизм ғылыми қоғамы құрылды, 1979 жылы осы орталықта қытайдағы діндерді зерттеу бөлімі ашылды. Елдің ірі қалалары мен өңірлердегі діни жағдайды талдайтын орталықтар құрылды. 1980 жылы Шанхайда дін саласын зерттеу орталығы құрылды. Мемлекеттік және партия қызметкерлерінің идеологиялық көзқарасын біріздендіру мен бірыңғайландыру мақсатында қаулы-қарарлар қабылданды. 1982 жылы қабылданған конституцияда компартия мүшелеріне дінді ұстануына тыйым салынды. ҚХР ҚКП «Біртұтас майдан бөлімі» дін саласын қадағалайды. Біртұтас майдан бөлімінің қызметі – орталық комитеттің ел элитасы және беделді қоғамдық топтармен өзара әріптестікті үйлестіру. Бұл бөлім 2016 жылдың сәуір айынан бастап діни ұйымдармен жұмысын күшейтті. Деректер бойынша, партия қызметкерлері арасында христиандықты

ұстанушылар қатары өсуде. Дін саласы мемлекеттің ішкі тұрақтылығы және ішкі саяси процес деңгейіне тәуелді болғандықтан билік дін саласын мемлекеттік реттеу жолымен социалистік қоғамның өркендеуі жолында халықты біріктіруді қалайды.

Қазіргі заманда Қытайдың дін саласын реттейтін қаулы-қарарлары төмендегідей: 1982 жылы қабылданған ҚКП ОК №19 құжаты; 1988 жылы жергілікті діни қызметті басқару туралы уақытша ереже; 1994 қаңтарда Қытай үкіметінің жергілікті діни қызметті қадағалау бойынша ережесі; 1994 жылы ақпанда Қытай аумағында шет елдіктердің діни қызметін қадағалау бойынша ереже; 2004 жылғы діни қызметті реттеу ереже; 2015 жылғы ҚХР мемлекеттік кеңесінің «діни қызмет туралы ережесі»; ҚХР дін істері басқармасының және аймақтардағы бөлімдерінің ресми қаулылары; діни жұмыс бойынша бүкілқытай жиындарының қарарлары.

2015 жылы ҚХР мемлекеттік қауіпсіздігі туралы заңының 27 бабында діни сенімді қолдану жолымен қылмыстық әрекет жасауға мемлекет тарапынан тосқауыл қойылатындығы көрсетілген. 2015 жылы мамырдағы қытай коммунистік партиясының «Біртұтас майдан туралы ережесінде» ұлттар және діни ұйымдармен жұмыс бойынша мемлекеттік органдар және ұйымдар жұмысын үйлестіру міндеті қойылды. Бұл құжатта діни көзқарасты құрметтеу, саяси бірлікті сақтау, діни ілімді заман талабына сай түсіндіру, партия мен діни қауымдар бірлігін нығайту, шет елдік ұйымдардың дінді бүркеме ретінде қолданатын әрекетіне қарсы тұру жолы қарастырылған. Діни жиындар мен мерекелерді өткізу тәртібі мен қауіпсіздік техникасы егжей-тегжейлі сараптаудан өткізілді. Діндар және діни ғибадатқа қатысатын мемлекет қызметкерлері қоғамның діндарлық деңгейінің өсуіне ықпал етуі анықталған соң инспекция дінге жақын мемлекеттік қызметкерлермен арнайы жұмыс жүргізеді.

Қытай жеріне ислам діні Осман халиф тұсында құрлықта Синьцзян және теңіз жолымен оңтүстік-шығыс теңізі арқылы енген. ҚХР-да тұратын 56 ұлттың 10 мұсылман текті ұлттар (ұйғыр, қазақ, өзбек, қырғыз, татар, салар, тәжік, хуэй, дунсян, баоан). Хуэй (дүнген) қытай тілді мұсылмандар. Хуэйлер қытай әліпбиін қолданады. Олар Нинся-хуэй автономды ауданында және Гансу, Хэбей, Хэнь, Юньнань, Шандун елді мекендерінде тұрады. Хуэйлер бірнеше этнографиялық топтарға бөлінген. Олардың Қытайдың заң шығару және атқару

билік орындарында өкілдері бар. XVII ғасырда өмір сүрген Аппақ қожа қызметі және шет елдік сопылық ілімді таратушылар ықпалымен қытай мұсылмандары арасында сопылықтың жахрия және хуфия топтары қалыптасты. Сонымен қатар, нақышбандия, кадирия, кубравия тариқаттары бар. Мәдени төңкеріс жылдары қажылық парызын орындауға тыйым салынған болатын. Тек 1980 жылы қажылық парызын атқаруға рұқсат берілді. 1983-87 жылдары мұсылмандар тұратын аймақтарда құран курстары ашылды. Қытайдағы мұсылман әйелдер мешітін ахун басқарады. СҰАР аймағында радикалды діни идеологияның көрініс беруі орталық және аймақтық билік тарапынан алдын-алу іс-шараларын жүйелі жүргізуіне түрткі болды.

2006 жылы қабылданған «мұсылман дін қызметкерлерін аттестациялау және имамдыққа тағайындау ережесіне» сәйкес арнайы куәлік берілген соң ғана имамдық қызмет атқаруға рұқсат берілді. Имамдық қызметке тағайындалу үшін үміткер араб тілінен, ислам тарихы, құран ілімі, қытай тілі мен тарихы, заманауи саясат пәндерінен емтихан тапсырады. Діни басқарма және дін істері комитеті ұйымдастырған оқу курсына емтихан тапсырған имамдар арнайы құжат алады. Медресе түлектеріне шапан киюге және сәлде орауға рұқсат етілді. 2001 жылы құрылған ислам білім беру ісі комитеті оқулықтарды аударуға жауапты. 2008 жылы СҰАР сепаратизм және діни экстремизмге күрес мақсатында партия мүшелеріне, әскери және мемлекеттік қызметкерлерге ораза ұстауға және діни ғибадатқа қатысуға тыйым салынды. 2017 жылы сәуір айында СҰАР қоғамдық орындарда ұзын сақалға және қысқа балақ шалбар киюге, паранжа, никаб тағуға және 18 жасқа толмағандар мен мемлекеттік қызметкерлерге мешітке баруға тыйым салынды. Заңды бұзғандар қайта тәрбиелеу арнайы лагерлеріне жіберіледі. Ұзын сақалмен, қысқа балақпен және паранжамен қоғамдық көліктерге отыруға тыйым салынды. СҰАР халық саны – 22 миллион. СҰАР діни және ұлттық құрамы 42% – ұйғыр, 6% – қазақ, 1% – қырғыз, 1% – тәжік, яғни мұсылман халықтары, ал 50% ханзу ұлтты құрайды. Қытайлық памирде исмаилиттік қауымдар бар. СҰАР және тибеттің діни және ұлттық құрамын өзгерту мақсатында бұл аймақтарға ханзу ұлт өкілдері көшірілуде. 2014 жылы Юньань ауданында болған террорлық шабуылдан соң антиррорлық іс-шаралар күшейтілді. Студенттер мен оқушыларға ораза ұстауға тыйым салынды. Неке кию дәстүрін ресми бекітілген молда және жергілікті партия

ұйымының өкілі қатысуымен өткізетін болды. 2016 жылы кәмелеттік жасқа толмағандарды діни қызметке тартуға тыйым салынды. 2017 жылы сәуірде діни есім қоюға тыйым салынды. 2018 жылы Ганьсу ауданында мектеп оқушыларына қысқы демалыста діни ғимараттар мен діни оқу орындарына баруға тыйым салынды. 2018 жылы қаңтарда СҰАР аймағында аңду және бет-жүзді анықтау жүйесі енгізілді. Бақылау жүйесі субъектілер «қауіпсіз аймақтан» (үй, жұмыс орны) 300 метр алшақтаса құзырлы орындарға хабарлайды. СҰАР аймағында қауіпсіздік сақтау мақсатында 16-65 жас аралығындағы мұсылмандардың ДНК үлгісі алынып, көлік құралдарына GPS орнатылады. Билік үкіміне келіспеген мұсылмандар Қашғар қаласында орналасқан саяси білім беру лагерьлеріне қайта тәрбиелеуге жіберіледі. Білім беру лагерьлерінде революциялық және патриоттық өлеңдер мен Қытай коммунистік партиясының қарарлары мен шешімдері оқытылады. Қайта тәрбиелеу лагерьлерінде саяси тәрбие жұмысы қытай тілінде жүргізіледі. Radio free asia мәліметі бойынша, саяси білім беру лагерьлерінен 800 мыңға жуық адам өткен. Бұл орталықтардағы адам құқығын бұзу әрекеттері халықаралық адам құқықтарын қорғайтын ұйымдардың деректерінде айқын көрсетілуде. Қазіргі кезде орталық биліктің күш-жігері жаһандық терроризм және радикалды идеологияның аймақ мұсылмандары арасында таралуына тосқауыл қою мақсаты көбіне адам құқығын шектеуге алып келуде. Қытай этникалық сепаратизм, діни экстремизм және жаһандық терроризм қауіп-қатерімен күрес желеуімен аймақтағы діни жағдайды реттеу мен қадағалауды күшейтуде. Аймақ мұсылмандарының ұлттық және діни бірегейлігін әлсірету жолымен қытайлық патриотизм аясында біртекті сәйкестілік қалыптастыру жаһанданған XXI ғасырда күрделі мәселе. СҰАР аймағында WeChat өзге барлық әлеуметтік желілерге тыйым салынған. Интернет жүйесіндегі діни идеологияны талдау және бақылау мұқият жүргізіледі. Жаһандық әртектілік пен түрлі жобалардың идеологиялық-ақпараттық бәсекелестігі уақытында бүкіл-қытайлық біртектілік пен мемлекеттік идеологиялық сәйкестілікті сақтау коммунистік партия ұйымдарының басты жұмысына айналу-да. XIX съезінде СҰАР партия комитетінің басшысы ҚКП саяси бюросының мүшелігіне сайлануы орталық биліктің бұл аймақты барынша қадағалауын айқындайды. 2017 жылы наурызда Пекинде өткен бүкіл қытайлық халық өкілдері

жиналысының кезекті пленумында қоғамдық тұрақтылық пен бірлікті сақтау үшін ұлы темір қорғанын тұрғызу ұсынысы айтылған болатын. 2018 жылы қаңтарда СҰАР бүкіл қытайлық халық өкілдері жиналысының кезекті сессиясында қауіпсіздікті нығайту мақсатында 5,7 мың шақырым шекараға жаңа темір қорған салу керектігі айтылды. СҰАР мұнай және газдың ірі қорларының табылуы аймақта қауіпсіздікті жетілдіру іс-шаралары жан-жақты және жүйелі түрде іске асырылатын болады. Қытайдың солтүстік-батысында орналасқан СҰАР – Моңғолия, Қазақстан, Ресей, Тәжікстан, Қырғызстан, Пәкістан, Ауғанстан, Үндістанмен шекаралас стратегиялық маңызды аймақ. 2008 жылғы 15 миллиард долларды құраған қазақ-қытай тауар айналымының 9 миллиарды СҰАР үлесінде [2].

СҰАР аймағында тіркелген 88 діни ұйымның 79 мұсылмандық ұйымдар. СҰАР 24 мың діни ғимараттар мен ғибадатханаларда 20 мыңға жуық дін ұстаздары мен дін қызметшілері жұмыс жасайды [3]. СҰАР аймағында моңғолдар ламайлықты, ханзулар – буддизм, даосизм, католиктік пен протестанттықты, орыстар православияны ұстанады.

Бұл аймақта тұратын 47 ұлыстың 13-і 1949 жылы ҚХР құрылғанға дейін осы аймақта қоныстанған. Бұл аймаққа көз тігуші мүдделі алпауыт елдер аймақтың ұлттық және діни құрамының ерекшеліктерін өз мақсаттарына орай қолдануды қалайды. Қазіргі қытайдың орталық және аймақтық билігінің мақсаты – сепаратизм, діни экстремизм, терроризммен күрес және алдын алуға бағытталуы аймаққа бәсекелес елдердің ықпал жасау тетіктерін қалыптастыруына тосқауыл қою. Жергілікті мұсылман халықтарының ұлттық санасы мен діни танымының өрлеуіне кедергі келтіру үшін мұсылмандықты исламфобтық идеологиялық ұстанымға айналуға айналуда. Аймақтағы мұсылман халықтардың исламға дейінгі ұстанған байырғы көне наным-сенімдерінің дәріптелуі, ислам мәдениетінің бұл аймаққа сырттан келген және күшпен тарағандығын негіздеуге бағытталған. Аймақтағы мұсылман халықтарының діни санасы мен рухы биік ұлттық санасының бірегей негізі – ислам мәдениеті мен құндылықтары болып табылады.

Тибеттегі жағдай да діни фактормен байланысты. Ламайлық сенімді ұстанатын тибеттіктер 1951 жылдан дербестік жолында күресуде. 2006 жылы Пекинде өткен I халықаралық буддистер съезіне XIV Далай лама шақырылмады. Егер

XIV Далай лама Тибет азаттығы идеясынан бас тартса съезге шақырамыз деген билік ұстанымы нәтижесіз аяқталды. Билік тибеттіктердің басшысының келуі қоғамда дүрбелең тудыруы мүмкін деп санайды. 2008 жылдан орталық билік тибеттік монахтарға патриоттық тәрбие беру жұмысын күшейтуді қолға алды. Тибеттік монахтарға XIV Далай ламадан бас тарту және ресми билік ұсынған панчен-лама Гьяйцэнь Норб жетекшілігін мойындау ғұрпы өткізіледі. Қуғындағы тибет үкіметі 1995 жылы хабарсыз кеткен Гедхун Чокьи Ныманы панчен-лама ретінде мойындайды. Тибеттіктер қытай билігіне қарсылық ретінде өздерін өрттейді. 2009-2015 жылдары 143 тибеттік өзін-өзі өрттеген. 2012 жылы өзін өртеуге бас тіккендер және оларға көмек көрсетушілерді, осы әрекетке арандатушыларды қылмыстық жауапкершілікке тартатын нұсқау шықты. 2012 жылы қаңтарда ҚХР билігі тибет автономды ауданы монахтарын орталық билікке тарту үшін «әлеуметтік қамсыздандыру туралы уақытша ережесіне» сай есепте тұрған монахтарға арнайы зейнетақы тағайындап, оларды медициналық сақтандырумен қамтамасыз етті. 2007 жылы қабылданған «тибет буддизмі тірі буддаларының реинкарнациясы туралы жетекші ережеде» діни ұйымдар мен жеке тұлғаларға реинкарнациялық болмысты дербес іздеуге тыйым салынды. Ережеге сай монастыр басшылығы тірі будда туралы деректі жергілікті құзырлы басқармаға береді. Жергілікті басқару орнынан ҚХР мемлекеттік кеңесіне дейінгі деңгейде талқыланып және мақұлданған соң тірі буддаға арнайы үлгідегі куәлік беріледі. Қауіпсіздік шараларын күшейтуге орай, Тибеттік ірі монастырларға видеобақылау орнатылған. Тибет монахтарына Үндістанға оқуға баруына және шет елдік тибет монахтарының елге келуіне тыйым салынған. Деректер бойынша, тибеттік ламайлықтың – 3 мыңнан аса монастыры, 1,7 мың тірі буддасы, 120 мыңға жуық қауымдары қызмет жасайды. Қазіргі уақытта тибеттіктердің басшысы XIV Далай лама үкіметінің резиденциясы Үндістанда орналасқан.

ҚХР билігінің христиандыққа қатысты ұстанымы христиандықтың богословиялық жүйесі Қытайдың ұлттық ерекшелігімен сәйкестенуі және қытай мәдениетімен үндесуі тиіс. Бұл қытай басшылығының дін саласындағы саясатының ерекшелігін көрсетеді. ҚХР дін істері бойынша мемлекеттік басқармасының басшысы Шанхай қаласында өткен «Христиандықты қытайландыру» атты форумда осындай міндетті алға қойды. Христандық құндылықтарды қытай-

ландыру саясатын дін саласындағы мемлекеттік қағидаттың идеологиялық ұстанымына айналдыру ретінде бағалауға болады. 2018 жылы ақпанда қытай күнтізбесі бойынша жаңа жылға арналған симпозиумда үкімет басшысы елдегі конфессиялардың социалистік қоғамға бейімделуі қажеттігін атап көрсетті. Сонымен қатар, ол барлық деңгейдегі билік орындары діни қауымдарды қолдауы және олардың заңды құқықтарын құрметтеуі тиістігіне назар аударды.

1949 жылы қытайдағы христандықты ұстанушылар саны – 1,8 миллион болған. 1950 жылы ҚКП ұстанған санызсы үш қағида (өзін басқару, өзін-өзі қамтамасыз ету, дербес уағыз жүргізу) шіркеулердің шет елдегі діндестерімен қатынас орнатуға тыйым салынды. 1954 жылы Пекинде өткен қытай христиандарының жалпықытайлық съезінде қытай христиандарының санызсы патриоттық қозғалысының комитеті құрылды. Протестанттық шіркеулер қызметіне партия және мемлекеттік қадағалау тәртібі бекітілді. 1983 жылы қытай үкіметінің қаулысымен «хухань пай» протестанттық қауымының қызметіне тыйым салынды. Қытай қоғамында маркстік идеяларға қызығушылықтың төмендеуі және жаһандану процесі аясындағы қарым-қатынастың ұлғаюы жастар және зиялылар арасында христиандық құндылықтардың таралуына түрткі болуда. Қытай билігінің қарсылығына қарамастан оңтүстік корейлік протестанттық миссионерлер белсенді жұмыс жүргізуде [4]. Қытайда 53 мың протестанттық ғибадатханалар мен 18 діни оқу орны бар. Елдегі христиандар саны бойынша қытай әлемдегі жетінші ел. Ресми деректер бойынша, Қытайда протестантизмді ұстанушылар саны 23-40 миллион, ал католиктікті ұстанушылар – 10-12 миллион шамасында. Деректер бойынша, жылына 500 мың адам шоқыну құпиясын қабылдайды, елдегі христиандар саны – 60 миллион.

Қытайға католиктік миссионерлер XVI-XVII ғасырда келген, алғашқы протестанттық миссионерлер қытай жеріне 1842 жылғы бірінші апиын соғысынан кейін келді. 1957 жылы құрылған қытай патриоттық католик шіркеуі социалистік қоғам мүддесі үшін Ватиканмен байланыс үзетіндігін жариялады. Қытай католик шіркеуі Ватиканның келісімінсіз және Рим папасының рұқсатынсыз епископтарды сайлауды қолға алды. Рим папасының айыптауларын ресми билік мемлекеттің ішкі ісіне араласу деп бағалады. 1962 жылы қытай католик шіркеуінің II съезінде шіркеу басшылығы заң аясында, партия және үкімет жетекшілігімен қызмет жасаймыз деп

мәлімдеді. 1980 жылы қытай патриоттық католик шіркеуінің III съезінде дін қызметшілерін даярлау және діни білім беру жүйесін ұйымдастыру мәселесі қарастырылды. 1983 жылы бүкіл қытайлық католик семинариясы ашылды. Ел аумағында жасырын қызмет жасайтын католиктік қауымдары бар. Қытай қоғамының модернизациялануы және либералдық ұстаным жағдайында елде миссионерлер саны артуда. Қазіргі протестанттық миссионерлер көбіне қалаларда шоғырланады. Католиктік миссионерлер болса ауылдық елді мекендерді назарға алады. Қытайда католиктік діни бірлестіктер жұмыс жасайды. Билік тарапынан мойындалған 1951 жылы құрылған католиктік патриоттық қауымдастық және 1980 жылы құрылған католик епископтарының конференциясы, қытай католик патриоттар қауымдастығы. 1980 жылы билік католик шіркеулерінің құлшылық рәсіміне Папа атын қосуға рұқсат берді. 1989 жылы Тяньаньмэнь алаңында болған жағдайдан соң Ватиканмен байланыс үзілген болатын. 1996 жылдан Қытай және Ватикан қатынасы жақсара бастады. 1999 жылы Ватикан тарапы ұсынған үміткерлер тізімі негізінде епископтарды діни лауазымға тағайындауға қытай билігі рұқсат берсе Тайванмен дипломатиялық қатынасын үзуге даяр екендігін мәлімдеді. 1990 жылдан католиктік мессаны қытай тілінде жүргізуге рұқсат берілді. 1992 жылы өткен католик өкілдерінің ұлттық ассамблеясының V съезінде ұлттық бірлестіктер құрамы мен құрылымы өзгертілді. Семинариялар мен монастырларға шет елдік ұстаздарды қызметке алуға және монахтардың шет елдік оқу орындарында білім алуына рұқсат берілді. Қытай католиктік ұлттық ассамблеясын қытай католиктік патриоттық қауымдастығы және қытай католик шіркеуі епископтарының конференциясы құрайтын болды. Бұл екі ұйымды партия өз бақылауына алды. «Жаңа жағдайда католик шіркеуін қадағалауды күшейту туралы» партия қаулысы Ватиканмен қарым-қатынас бойынша түйткілді мәселелерді шешуге бағытталды. Қытай билігімен дипломатиялық қатынасын жақсарту үшін Ватикан мынандай шарттарды басшылыққа алуы тиіс. Біріншіден, Қытайдың ішкі ісіне араласпауы, Тайванмен дипломатиялық қатынасын үзуі, бір ел және екі жүйе саясатын мойындауы, қасиеті тақ қытай епископтарын қызметке тағайындауға араласпауы тиіс. Католиктік діни дәстүр бойынша епископты понтифик тағайындауы тиіс. 2001 жылы Ватиканның 1648-1930 жылдары діни сенімі үшін азап шеккен діндарларды канондауына ҚХР

сыртқы істер министрлігі наразылық білдірді. 2014 жылы Қытаймен қатынасын жақсарту мақсатында Рим Папасы XIV Далай Ламамен ресми кездесуден бас тартты. 2015 жылы ҚХР билігі Ватикан мақұлдаған үміткерлерді епископ лауазымына тағайындады. Ватикан және Қытай үкіметі арасында Қытай патриот католик қауымдастығын Ватиканның ресми мойындауына қатысты келісім жасалуы мүмкін. Ватикан Азия-Тынық мұхит аймағында өз ықпалы мен беделін арттыруды қалайды. Соңғы жылдары Ватикан осы аймақта католиктік қауымдармен мәдени іс-шараларға ерекше мән беруде. АСЕАН ұйымы аймағында Қытай ықпалын тиімді пайдалануды қалайтын Ватикан биресми дипломатиялық шараларға көңіл аударуда. Қытай католиктерінің жаңа буынының мотивациялық бағдары мен діни бағыты қандай болмақ мұны уақыт көрсетеді. Ватикан Қытаймен көршілес елдердегі католиктік қауымдардың көмегімен аспан асты еліндегі католиктік қауымға рухани жәрдем беруді көздейді. Ел аумағында католиктік 5 мыңнан аса ғибадатханалар және 100 приход, 12 діни семинария қызмет жасайды.

Қытай қоғамындағы модернизациялық процестер жағдайында өмірден өз орнын таба алмағандар діннен пана табуда. Әділетсіздіктен және жемқорлықтан жапа шеккендер рухани тіректі және жұмақтағы жайлы өмірді дәстүрлі және дәстүрлі емес діндерден табады.

2012 жылы дін істері бас басқармасы буддалық және даолық ғибадатханаларды басқару туралы қаулысында діни саланы коммерциализациялауды қарастырды. Ғибадатханалар мен монастырлар үшін қор нарығына бағалы қағазын орналастыруға тыйым салынды. Жергілікті басқару орындарына ғибадатханалар мен монастырларды тексеруге, садақаның жиналуын және ғимарат құрлысын реттеуге құқық берілді. 2017 жылы желтоқсанда Шэньси елді мекеніндегі католик шіркеуі бұзылды. 2018 жылы қаңтарда Линьфэнь елді мекеніндегі евангелшіл-христиандардың шіркеуі бұзылды. 2009 жылы салынған шіркеу құрлысына 2,2 миллион евро жұмсалған болатын. Деректерге сүйенсек, Шіркеуге қарсы науқан аясында 1200 шіркеудің айшығы (крест) алынған.

1993 жылы орыс православ шіркеуінің сыртқы шіркеу байланысы бөлімінің басшысы ҚХР ресми сапарынан соң екі елдің дінаралық қатынасы жаңа қырынан көріне бастады. 2009 жылы Қытай дін істері бойынша басқарма және РФ президенті жанындағы діни бірлестіктермен әріптестік бойынша кеңес арасында қатынас

орнатылды. 2011 жылдан екі елдің дінаралық қатынас және ынтымақтастық бойынша кеңес тұрақты жұмыс жасайды. Екі мемлекет басшылары кездесуінде Қытай автономды православ шіркеуіне қатысты сөз қозғалды. ОПШ Қытайдағы православ қауымдарына өз ықпалына толық алуды қалайды. 2008 жылы Қытай ислам қауымдастығы және ресей мүфтилер кеңесі өзара әріптестік және ынтымақтастық туралы меморандумға қол қойылды. 2013 жылы ОПШ басшысы ҚХР ресми сапарында қытайлық православ діндарлармен кездесті. 2013 жылы Пекинде және 2015 жылы Мәскеуде ҚХР төрағасы және ОПШ басшысының ресми кездесуі өтті.

2018 жылы қаңтарда Қытайға дүние жүзілік шіркеулер кеңесінің делегациясы келді. Шэнси інжіл мектебі және Шанхай діни семинариясының жұмысымен танысты. Қытайлық протестанттық қауымдардың жағдайы және олардың талаптілегі назарға алынды. Бүгінгі күнде діни дипломатия еларалық қатынасты жақсарту және елдің жағымды бейнесін көрсету мақсатында қолданылады.

ҚХР конституциясының 36 бабында сенім бостандығына кепіл берілетіндігі және діни ұйымдар мен дін ісі шет елдік ықпалдан тыс болуы керектігі айқындалған. Ешкім дінді қоғамдық тәртіпті бұзу және азамат денсаулығына зиян келтіру мақсатында, сондай-ақ мемлекеттік білім беру жүйесіне қарсы қолданбауы тиіс деп көрсетілген. Ресми билік ұстанымы бойынша қытай діндарлары шет елдік діни ұйымдардың бақылауында болмауы керек. 2005 жылы 1 наурызда ҚХР мемлекеттік кеңесі «дін істері бойынша Ереже» қабылдады. Ережеге сай діни ғибадат орны, діни қауым, сыртқы діни қызмет, мүлікті басқару, діни оқу орны, діни ғұрыпты атқару жолдарын заң аясында реттеу қарастырылды.

ҚХР дін саласындағы мемлекеттік саясатының негізгі ұстанымы: барлық діндердің және мәртебесінің бірдейлігін қамтамасыз ету; конституция, заң және мемлекеттік саясат аясындағы барлық діни қызмет мемлекет қорғауында; азаматтардың ар-ұждан бостандығын қамтамасыз ету; дін мемлекеттің ісіне, мемлекет дін ісіне араласпайды; дін конституция, заңдар мен мемлекеттік саясат аясында қызмет жасауы тиіс; коммунистік партия мүшесі атеистік қағидатты сақтауы тиіс; дін атын жамылып заңға қайшы, мемлекет пен қоғамға зиян келтіретін әрекетке тыйым салынады. ҚХР дін саласындағы ұстанымы діни ұйымдар мен қауымдар мемлекеттік басқаруға араласпайды; діни ұйымдардың оқу орындарының білім беру

процесіне және қоғамдық тәрбие жұмысына, неке ісіне араласуына қатаң тыйым салынады [5]. 1994 жылғы ережеге сәйкес шет елдік миссионерлердің елге келуіне тыйым салынған. Алайда шет елде білім алушы жастар қытай қоғамына христиандық сенімнің таралуына түрткі болуда. АҚШ-та білім алушы қытайлық студенттер саны – 350 мыңнан асқан.

2005 жылы желтоқсанда Қытай діни ұйымдарының мәдени алмасу қауымдастығы құрылды. Қауымдастық Тайван және шет елдердегі қытайлықтармен ынтымақтастық мақсатында бағдарламалар мен жобалар аясында қызмет жасайды. Бір ел екі жүйе саясатын ұстанатын Қытай билігі Тайван және Гонконг, Макао, Шанхай сынды ірі мегаполистердегі батыстық мәдени құндылықтардың қытай жастарының дүниетанымына ықпал жасауына тосқауыл қоюды іздестіруде. 1992 жылы Қытайда буддизм, даосизм, конфуций және халықтық ырымдардың қосындысы синкреттік ілім фалуньгун пайда болды. Діни топтың басшысы – Ли Хунчжи. Фалуньгун (Заң шеңберінің рухани энергиясы) Қытайдың дәстүрлі цигун гимнастикасы аясында қалыптасты. Фалуньгуннің негізгі үш қағидаты: ақиқат, жанашырлық, шыдамдылық. Ресми деректер бойынша, сол уақытта діни ілімді ұстанушылар саны – 2 миллионнан асқан. 1999 жылы ҚХР секталар және бидғаттық культтермен күрес заңы қабылданды. 1999 жылы шілдеде Қытай ішкі істер министрлігі фалуньгун ұйымының қызметіне бидғаттық ілім ретінде тыйым салды. Діни топтың бірнеше басшылары қылмыстық жауапкершілікке тартылып, түрлі мерзімге бас бостандықтарынан айырылды. Фалуньгун жақтастарының өз-өздерін өртеуі көбейген соң, 2001 жылы Қытай билігі деструктивтік культпен күресті мықтап қолға алды. Діни топтың басшысы – Ли Хунчжи 1997 жылы АҚШ-қа қоныс аударды. Фалуньгун ілімі АҚШ, Австралия, Грекия, Испания, Нидерланд, Корея, Канада елдеріне миссионерлік жолмен таралды. Фалуньгун дәстүрден тыс діни қозғалысы батыс еуропа елдерінде ҚКП-на қарсы үгіт-насихат жұмыстарын жүргізеді. 2001 жылы өткен дін мәселелері бойынша бүкілқытайлық жиында ҚХР төрағасы Цзян Цзэминь діни қауымдар қызметін толық қадағалауға және бидғаттық культтердің таралуын тоқтатуға шақырған болатын.

2018 жылы қаңтарда АҚШ мемлекеттік департаменті Қытайды діни сенім бостандығы сақталмайтын елдер тізіміне қосты. Жаһандану заманында алпауыт елдер діни сенім бостандығы

ұғымын мемлекеттің ішкі ісіне араласу құралы ретінде пайдаланатыны жасырын емес. Қытай еліндегі мемлекет және дін қатынасы ҚКП ұстанған саясат тұрғысынан айқындалып, билік тарапынан жіті қадағаланады. Қытай билігі коммунистік идеологиямен бәсекелестік тудыратын діни ілімдердің қоғам өмірінде белсенді рөл атқаруына жол бермейді. 2017 жылы қазанда өткен ҚКП ХІХ съезінде қытай билігі 2020 жылға қарай елде орта таптың санын арттыру және кедейлікті толық жою арқылы 2020-2035 жылға қарай негізгі социалистік модернизациялық және инновациялық өзгерісті іске асыру жолымен әлемдік көшбасшы елге айналу жоспарын жариялады. 2050 жылға дейінгі ҚКП жоспарында қоғам өмірінің барлық саласында партия жетекшілігін қамтамасыз ету және социализмнің негізгі құндылықтарын нақты іске асыру қажеттігі айқындалды. ХІХ съезде партия жарғысына Си Цзиньпиннің қытайлық социализмнің жаңа дәуірі идеясы енгізілді. Қытай коммунистік партиясының теориялық ілімдер жүйесін қазіргі Қытай мемлекетінің негізін салушы Мао Цзедунның идеясы және Қытай қоғамын жаңғыртқан Дэн Сяопин идеясы құрайды. Ішкі саясатта Си идеясы заң негізінде социалистік құндылықтар жүйесін нығайту және Қытай мәдени дәстүрінен ажырамау және қоғам тұрақтылығына қауіп төндіретін құбылыстардың алдын алу, жемқорлық пен қоғамның рухани азып-тозуына жол бермеу. Қытайдың қуатты, дәулетті, өркениетті, модернизациялық социалистік мемлекет құру арманы батыстық даму моделін көшіру емес, сан ғасырлық қытай мәдениеті мен адамзат өркениетінің озық жетістіктерін үйлесімді үндестіру. ҚКП ресми атеизмді ұстанғанымен кейінгі 40 жыл ішінде діни қызметке төзімді қарайды [6]. Модернизациялық қайта құрулар ішкі және сыртқы тұрақтылық, бейбіт жағдайда жүзеге асатыны белгілі. Сондықтан Қытай билігі әлемдік және аймақтағы тұрақтылық пен келісім мәдениетін сақтау мен қолдауды барынша іске асырады. Елдегі діни қызмет мемлекеттің толық қамқорлығында іске асуда [7]. 2016 жылы сәуірде өткен дін мәселелер бойынша бүкілқытайлық жиында ҚХР төрағасы дін істері басқармасын заң негізінде діни топтар қызметін басқару мен қадағалауды жан-жақты жетілдіруге шақырды. ҚКП дін саласындағы бағыты мына төмендегідей: дін саласын қадағалауды күшейту, ресми және жасырын діндарлық көрінісін шектеу, діни қызметтің жариялық сипатын шектеу, аз ұлттардың діни өмір салты мен діндарлық деңгейін барынша қадағалау жолымен шет елдік діндерімен байланысына тосқауыл қою.

Қытайдың дін саласын мемлекеттік реттеу мен қадағалаудағы бірқатар мәселелері жергілікті дін істері басқарма өкілдерінің жаңа діни ағымдар жөнінде діни сауатының таяздығы; жергілікті шенеуніктердің діни ғұрып және діни саясаттың қыр-сыры туралы кәсіби білімінің жетімсіздігі; коммунистік идеологияның атеистік ұстанымы заманауи діни уағыз әдіснамасына қарсы тұратын үгіт-насихат жүргізе алмауы; ұлттық сана-сезімнің діни астарын қытаймен бәсекелес геосаяси күштердің пайдалануы.

Сонымен қатар, елдің әскери күш-қуатын арттыруға ерекше мән берілуде. Қазіргі таңда Қытай әскерін жаңа техникамен жаратқандыру мақсатында жасанды интеллект және кванттық технологиялар саласында ең таңдаулы 120 ғалым ғылыми зерттеулер жүргізуде. 2017 жылы тамызда қытайдың шет елдегі тұңғыш әскери базасы – Джибутида ашылды. ҚХР шет елдердегі экономикалық мүддесінің қауіпсіздігін қорғау мақсатында белсенді іс-шараларды қолға алуда. 2015 жылы Пәкістан үкіметі араб теңізіндегі Гвадар портының 152 гектарын қытай мемлекеттік компаниясы China overseas ports holding 43 жылға арендаға берілді. Жібек жолы және бір белдеу мен бір жол қытайлық жаһандық бастаманың теңіз, құрылық, әуе жолының қауіпсіздігін қамтамасыз ету қытай билігінің мақсаты болып отыр. Жібек жолы халықаралық жобасын қаржыландыру үшін азия инфрақұрылымдық инвестициялық банкі құрылды. Банктің жарғылық капиталы – 100 миллиард АҚШ доллары. Банк құрамында Азия, Еуропа елдері, Үндістан мен Ресей бар. ҚХР бұл жобаның экономикалық ынтымақтастыққа мүдделі барлық елдер үшін ашық екендігін жариялады. «Бір белдеу және бір жол» қытайлық бастаманың мақсаты – Орталық Азия, Еуропа және Африка құрлығындағы 60-тан аса елдерді байланыстырушы сауда-көлік жолдарын жетілдіру және экономикалық дәліз құру. Қытайдың тынық мұхит жағалауынан басталатын жол қазақ аумағы арқылы Еуропаға шығады. Бұл жобада Белорусия – Еуроодақ еліне ашылған қақпа. Тауар-жүк тасымалына алты күн уақыт кетеді. «Бір белдеу және бір жол» стратегиялық жобасы арқылы қытай бірнеше елдің нарқын игереді. Қытай билігі өзінің жаһандық басты бәсекелесі АҚШ-тың Ауғанстандағы әскери базасы аймақ елдеріне ықпал жасау тетігі деп санайды.

Қытай-Пәкістан экономикалық дәлізі – СҰАР аймағынан басталып, Пәкістан аумағын кеулеп Гвадар портында аяқталады. Қытай-Пәкістан экономикалық дәлізінде – қытай капиталы 6,2 миллиард долларды құрайды. Қытай бұл жобаны іске асырумен Ормузд бұғазы арқылы Таяу

Шығыс нарқына, Араб теңізі және Суэц каналы арқылы Еуропа нарқына шығуға мүмкіндік алады. Қытай-Пәкістан экономикалық дәлізі объектілерін қорғау мақсатында Қытай үкіметі – frontier services group жекеменшік әскери компаниясын жалдаған. Сонымен қатар, осы дәліздің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін Ауғанстанның солтүстік Бадахшан аймағындағы Вахандта қытай әскери базасын салу үшін ауған үкіметімен келіссөз жүргізуде. Вахандтың Базайи-Гумбад ауылында ауған қырғыздары тұрады. Деректер бойынша, ауғандық бадахшанда СҰАР шыққан лаңкестік ұйымдар әрекет етеді. Қытай Азия және Африка құрылығында түрлі экономикалық жобаларды іске асыруда.

Қытайдың Африка елдерімен сауда айналымы 400 миллиард долларды құрайды. Осыған орай, Chandong huawei security және Chinese security industrial alliance жеке меншік әскери компаниялары Жібек Жолы экономикалық дәлізіне төнген қатерлерден қорғайды.

Қорытынды

Коммунистік жүйе заманауи гибридік жобалар мен идеологиялық ықпалдардан қоғамды

сақтандыру жолында әрқилы кешенді жоспарларды тәжірибеден өткізуде. ҚХР дін саласындағы мемлекеттік саясаты – заң аясында реттеу, қадағалау тетіктерін жетілдіру, үгіт-насихат, ұйымдастырушылық, тәрбие-ағартушылық, тыйым салу, ар-ождан бостандығын шектеу, күштеп мәжбүрлеу тұрғысынан іске асырылады. Коммунистік Қытай билігінің дін саласын реттеу мен қадағалау жүйесінде партиялық-әкімшілдік құралдармен қатар, қазіргі жаңа техникалар мен технологиялар тиімді пайдаланылады. Қытай билігі елдегі түрлі діни ұйымдарды Қытайдың ғаламдық жетекші елге айналу арман-мүддесіне қызмет жасауына бағыттауға мүдделі. Қытай билігі түрлі геосаяси және діни жобалардың ел аумағына кіруіне жол бермеу үшін қатаң шараларды қолға алуда. ҚХР үшін стратегиялық жобаларын сәтті іске асыру жолында жаһандық және аймақтық бәсекелестері жасайтын кедергілерді жеңу ең алдымен ішкі тұрақтылық пен қоғамның бірлігі маңызды. Сондықтан Қытай дін саласын реттеу мен қадағалау бойынша іс-шараларды күшейте береді. Көрші елдегі діни ахуалды және мемлекет – дін қатынасындағы жаңа үрдістерді талдау мен зерделеу бүгінгі дінтану үшін өзекті.

Әдебиеттер

- XIX съезд КПК к новым горизонтам развития //Деловой Казахстан.20.10.2017.
Каукенов А. С. Влияние конфликта в СУАР на экономику Синьцзяна: основные тенденции и потенциал воздействия на Казахстан. <http://www.easttime.ru/analiz/1/3/697>. Мш1.
У Фухуань. Синьцзян тун лань (Очерк о Синьцзяне). Урумчи: Синьцзян жэнь-минь чубаньшэ, 2006. – С. 50.
Власть и вера. Fergananeews.com.12.08.2014.
Ма Пиньянь. Религия в Синьцзяне. Пекин: Межконтинентальное издательство Китая, 2001. – С. 29–30.
Манукян. Ж., Скрипкарь М. Религиозная политика Китая // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2013.№8. – С. 175.
E.Albert.Religion in China. //www.cfr.org.

References

- XIX sezd CCP k novym gorizontam razvitya.//Delovoi Kazakhstan.20.10.2017.
Kaukenov. A. Vliyanie konflikta v CUAR na ekonomiku osnovnye tendencii I potentsyal vozdeistvia na Kazakhstan. <http://www.easttime.ru/analiz/1/3/697>. Мш1.
U Fucuan . Xinjiang tun lan.Urimchi.A.2006 .С. 50.
Vlast i vera. Fergananeews.com.12.08.2014.
Ma Pinuyan . Religiia v Xinjiang.Pekin.2001. 29-30.
Manukiyar Zh. Skripkar M. Religioznay politika Kitaya.//Mezhdunarodnay zhurnalprikhladnykh i fundamentalnykh issledovaniy.2013.№8.C.175.
E. Albert. Religion in China. //www.cfr.org.